

דף כד

עיונים, ציונים והערות

'תנינא דם שנמצא בפרוזדור ספיקו טמא... ושמע מינה רובא דאורייתא' – כתבו בהג"ה בתוס', שרוב זה הוא 'רובא דליתא קמן'. ולפי זה מבואר בסוגיא שבברי ר' חנינא שרוב וקרוב – הולכים אחר הרוב, אמורים הן ברובא דאיתא קמן (כגון עיר מרובה באנשים, או שובך מרובה ביונים, שהרוב מבוסס על סמך ידיעה חיצונית גלויה), הן ברובא דאיתא קמן. (כגון דמים מרובים במקור, שהוא רוב שבטבע, ולא ראינוהו). (ובספר 'בית ישי' באר דברי התוס' בדרך אחרת. וע"ע במהרש"א במה שהקשה על דבריהם, ובשער המלך (יו"ט ב,ו) תירץ קושייתו).

ואולם יש שכתבו שב'רובא דליתא קמן' לא אמר ר' חנינא לילך אחר הרוב. – ע' 'פלת' (סג) בדעת הרמב"ם; וכ"כ בשו"ת זכרון יוסף (ה) – מובא בפתחי תשובה יו"ד מה סק"ד; 'פורת יוסף' כאן בדעת רש"י. וע"ע בחדושי הגר"ר בענינים ח"ב לח,ג.

ואכן בשב שמעתתא (ד,א) פקפק על הנראה מהגהת התוס' שרוב דמים מן המקור נחשב רובא דליתא קמן. וכבר האריך בענין זה ובדין 'קבוע' ברובא דליתא קמן, בקובץ שעורים כאן. וע"ע: חוות דעת – יו"ד סג; שערי ישר ד,ג; שו"ת אחיעזר ח"ב יז,א; בית ישי – צט; אילת השחר כאן. (בני ציון (מיטאווסקי) – נה).

'ההוא חצבא דחמרא דאישתכח בפרדיסא דערלה, שריא רבינא. לימא משום דסבר לה דרבי חנינא... – מכאן משמע שבכלל דברי ר' חנינא, לילך אחר הרוב נגד הקרוב אפילו כשנמצא הדבר במקומו ולא נתגלגל ובא ממקום אחר, אעפ"כ תולין שבא מן הרוב, ולא ממקום זה. – כן הוכיח הט"ז (ח"מ רנט,ג), דלא כדברי הסמ"ע שכתב (שם סק"ו) שלא אמרו שהולכין אחר הרוב, אלא כשנמצא קרוב לדבר אחר, אבל אם הוא במקומו ממש – אין הולכין אחר הרוב.

וכשאמרו בהמשך הגמרא: 'זהני מילי חמרא, אבל עינבי מצנעי' יתפרש לפי זה, שבענבים אכן יחזיק דיןם תלוי בדברי ר' חנינא והחולקים עליו, שלפי ר' חנינא נתירם, שיש ללכת אחר הרוב, הגם שנמצאו באותו פרדס, ואילו לפי ר' זירא שחולק, אסורים. (וכ"מ בדברי הרא"ש).

ואולם כבר כתב הרמב"ן, שממשמעות הגמרא נראה שאפילו ר' חנינא מודה שאם נמצאו ענבים – אסורות, (כי דוחק לומר שחילוק זה שבין יין לענבים אינו לפי ר' חנינא), מפני ש'כאן נמצאו – כאן היו', ועדיף יותר מ'קרוב' סתם.

(ולכאורה נראה שהסמ"ע יפרש, שלפי מה שדחו בגמרא 'שאני התם דאי מיגניב מינה אצנועי בגויה לא מצנעי', שוב ניתן לומר שאפילו ר' חנינא מודה שאין אומרים כאן 'הלך אחר הרוב', והסיבה שהתיר רבינא, מפני שודאי אינם מכאן. ועוד נראה, שהיין הנמצא בכרם, לעולם אינו נידון כנמצא במקומו, אלא שדנו לתלות שבא מן היקב שהוא סמוך לכרם (שכן היה דרכם, כמו שכתב הרש"ש ר"פ חזקת הבתים. וכמוש"כ שם באמת ליעקב' וע' ב'ברכת אברהם' כאן), ולכך הוא נידון כ'קרוב' ולא כ'מקומו'.

ואף הט"ז במקום אחר (יו"ד רצד סק"ז) פרש כן (ולא הביא מהרמב"ן). וכדי שלא יסתרו דבריו אהדדי, נראה פשוט, שאף הט"ז מודה שכאשר ידוע שמצוי יותר להימצא כאן מאותם דברים שבמקום זה, ודאי אין ללכת אחר הרוב' שבמקום אחר, שלעולם יש לדון אחר השכיח במקום זה. וכל הנידון בגמרא ב'רוב וקרוב', רק כאשר מצוי לבוא מן הרוב או מן הקרוב בשוה, או שאין שניהם מצויין במקום זה, אבל כשידענו את המצוי במקום זה – הולכין אחריו, (וכמוש"כ בחו"א אה"ע ז,א).

ונהגה צ"ע בדברי הסמ"ע, שנראה לכאורה סותר דבריו, שכתב ב'פרישה' (ביו"ד רצד,כג) שמהגמרא משמע שענבים שנמצאו בכרם זה מותרים מדר' חנינא. והלא לשיטתו לא דיבר ר' חנינא אלא במקום אחר, ולא בשנמצא במקום עצמו. ונראה שאין כוונת הסמ"ע לומר כלל בדבר, שאין אומרים 'רוב וקרוב' כשנמצא באותו מקום, אלא כוונתו באופנים שנמצא במקום מסוים שהרוב שבאותו מקום מתנגד לרוב שבמקום האחר, הולכים אחר מקום שנמצא בו.

נמצא לפי"ז שאין כאן מחלוקת כלל, ולכ"ע שייך דינו של ר' חנינא גם כשנמצא באותו מקום, כל שאין ידוע שרוב הנמצא במקום זה מנוגד לרוב שבמקום האחר. (ואף הרא"ש והרמב"ן אין ביניהם מחלוקת לדינא). התוס' לעיל (כג: ד"ה ביושבת) הקשו, מדוע צריך מיעוט מן הכתוב שירושלים אינה מביאה עגלה ערופה, והלא כל ישראל היו באים לרגל, וגם בשאר ימות השנה, וגם באים לירושלים מאומות העולם? ולכאורה יש ליישב קושיהם, לפי שיטת הסוברים (ע' מנחת חינוך וקומץ המנחה – תקל, ובאפיקי ים סס"כו) שמביאים עגלה ערופה גם כשנמצא חלל בתוך העיר, וא"כ צריך מיעוט שאף באופן זה, שאין ללכת אחר הרוב לשיטת הסמ"ע הנ"ל, אין מביאים ע"ע. – כן שמעתי ממו"ר הגר"מ וינקלר שליט"א, (תשל"ט). אך לפי המבואר, קושית התוס' בעינה עומדת, שאם אין ידוע שרוב העוברים ושבים שבירושלים הם מקומיים – יש ללכת אחר רוב העולם, ואין מביאים ע"ע. ותרצו התוס', שיש מקומות בירושלים שאין רגילים לבוא שמה רק מבני העיר. וכונתם, שידוע ששם יש רוב מקומיים. וע"ע: קצות החשן רסב סק"ב; 'בכור שור' (בסו"ס תבואות שור); קהלות יעקב – טו; שעורי ר' שמואל – ב"מ עמ' קפ"ה, (ז-ז).

'שריא רבינא. לימא משום דסבר לה דרבי חנינא...' – כתבו התוס' שאין לומר שהתיר משום 'ספק ערלה' בחו"ל מותרת, שאם אין סבורים כר' חנינא אלא 'קרוב עדיף', אין זה ספק אלא ודאי ערלה.

ויש ראשונים החולקים על שיטה זו, וסוברים שאפילו 'רוב' נידון עדיין כספק ערלה ומותר בחו"ל. – ע' ר"ן ותוס' קדושין לט. וראה ב'מצפה איתן' כאן ושערי ישר א.ו. וע' במש"כ בקדושין שם. וזו לשון הגר"א נבנצל שליט"א: 'ע' תוס', ומוכח דספק ערלה בחו"ל אינו ודאי היתר. ולשיטת רש"י בקדושין ל"ט. ד"ה ספק צ"ל שהוא ודאי היתר. וי"ל דאין זו מחלוקת בין רש"י לתוס', אלא דתלי בהא אי ערלה בחו"ל מהל"מ או מדרבנן, דפליגי בהא אמוראי, וכדכתב הכס"מ (פ"י מהל' מאכלות אסורות הל' י"א).

(ע"ב) 'זאם אילן קדם – קוצץ ונותן דמים' – מרש"י משמע שחיוב התשלום אינו מוטל על הקוצץ, (והוא יגבה מבני העיר מה ששילם), אלא החיוב חל ישירות מבני העיר. (ומה שכתב 'מי שהעיר שלו', הכוונה לבני העיר – הגהות חו"י שעל הרי"ף). ובדברי התוס' יש להסתפק בדבר זה. (עפ"י אילת השחר. ובאמת חיוב הקציצה חל על המזיק – ע' במובא להלן כו, ומש"כ 'הקוצץ' היינו זה העומד אתו בדברים ותובעו לקצוץ.

מזן בשולחן ערוך השמיט כל דין הרחקת האילן מן העיר. וכתבו הפוסקים, לפי שאין דין זה נוהג כשארץ ישראל נתונה ביד נכרים, ולכן השמיטו. ומשמע שבמצב זה מותר ליטע סמוך לעיר, שאין לחוש לנויה כאשר היא נתונה ביד זרים, או מפני שבין כך לא יתקיים האיסור, שאם יימנעו ישראל, לא יימנעו הגויים. וע' בזה בשו"ת הרדב"ז ח"ב תרל"ג וח"ה שא, ובמצויין ביוס"ד – ב"ק פב – חוברת יח).

'מאי טעמא? אמר עולא: משום נוי העיר. ותיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש...' – הקושיא על עולא, כי לולא דבריו היה עולה על הדעת שטעם המשנה משום נזקי האילן, ואפילו בחוצה לארץ, ואם כן, אין קושיא מ'אין עושין מגרש שדה', שהיא הלכה שנאמרה בארץ ישראל בלבד. אך עולא שפרש טעם המשנה משום נוי, ודוקא בארץ ישראל (כפירש"י בד"ה לא חמימא), לכך מקשה, הלא בלאו הכי מרחיק אלף אמה. (רמב"ן. וע' בפרוש רבנו גרשום וב'אמת ליעקב'. ואע"פ שטעם ההרחקה משום נוי, כתב בנמוקי יוסף (כב:) לדון משום 'גירי דיליה', שעשאוהו כ'מזיק' את הנוי בנטיעה זו, וכפי שאר כללי הרחקת נזיקין, ואין זו תקנה מיוחדת משום נוי גרידא. וע' ב'ברכת אברהם').

ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'ולימא להו הבו לי ברישא דמי והדר איקויץ? אמר רב כהנא: קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא' – 'קצת סמך מכאן למה שנוהגים בכל הקהילות שכל היחיד המתדיין עם קהלו עבור ענין מסים, שהקהל גובים ממנו מס ואחר כך אם ירצו ירדו לדין. ואם נטלו ממנו שלא כדין, יחזירו לו על פי ב"ד, והקהל רוצים להיות מוחזקין ותופסים, נתבעין ולא תובעין. דאם לא כן, לא יהא תקנה לרבים, שכל אחד יעשה עולה ויאמר מי יתבעני לדין, קדרה דבי שותפי לא חמימי ולא קרירי. לכך יש להחשיבם מוחזקין, כדאשכחן בכמה דוכתא דחשו רבנן לפסידא דרבים'. (תשובת מהר"ם מרוטנברג, ד"פ קו, מובא במרדכי, מובא ב'תרומת הדשן' ש"מא).

'מרחיקין את הגורן קבוע מן העיר...' – 'וכן לא יעשה בחצרו מלאכה שיש בה אבק ועפר בענין שרוח מצויה מוליך האבק לשכנו או לבני רשות הרבים ויזיק להם. וכן כל כיוצא בזה, צריך לזוהר שלא לגרום נזק ממעשיו לשכנו או לבני רשות הרבים אא"כ מוחל לו שכנו. ושתיקה היא כמחילה מן הסתם אא"כ ידוע שאינו מוחל בלב שלם. ומחילה ומתנה שאינה בלב שלם – אינה כלום'. (שו"ע הגר"ז – נוקי ממון, יח. ומצוי הדבר בניעור שטיחים וכיו"ב)

דף כה**הערות, ענינים ורמזים**

'מרחיקין את הנבלות... חמשים אמה' – רמז לדבר: 'ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, לכלב תשליכו אתו' – נ' יתירה, ללמד שמרחיקין את הבלה חמשים אמה. (בעל הטורים – משפטים כב, ל.)

'ואת הקברות' – משום ריח רע. שפעמים מביאים לשם מת שנמצא סרוח. ופעמים לא קברו בעומק מספיק. (ע' אג"מ י"ד ח"א רמט)

'תדירא בשכינה' – 'כבגן עדן (רש"י בראשית ג' ח') ובמתן תורה (רש"י שמות י"ט ב'). (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'שכינה במערב' – 'שכון'. ידוע כי ענין זאת המלה היא התמדת העומד במקום אחד. והושאל זה למה שאינו בעל חיים אלא לכל ענין שהתיישב ושקד על דבר אחד, יאמר בו גם כן לשון שכינה, ואע"פ שלא היה הדבר אשר שקד עליו – מקום, ולא היה הענין השוכן בעל-חיים. אמר 'תשכון עליו עננה' – אין ספק כי העננה אינה בע"ח, ולא היום – גוף, אלא הוא חלק זמן. ולפי זאת ההשאלה הושאל לבורא יתעלה, כלומר, להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום שהתמידה בו השכינה, או לכל דבר שהתמידה בו השגחה. ונאמר: 'ישכון כבוד ה' 'ישכנתו בתוך בני ישראל', 'ורצון שוכני סנה'. וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא יתברך, הוא ענין התמדת שכינתו, כלומר, אורו הנברא במקום, או התמדת ההשגחה בדבר אחד – כל מקום לפי ענינו. (מתוך מורה הנבוכים ח"א כה. וע' בספר הכוזרי ב, ז ואילך).

וענין 'שכינה במערב' – אברהם אבינו עליו השלום, כשבחר את הר המוריה בהיותו הגבוה שבהרים אשר שם, ופרסם שם את יחוד ה', ייחד את המערב – בית קודש הקדשים. וסבת הדבר, אצלי, שמפני שאז היתה מפורסמת בעולם עבודת השמש, וייחסו לה אלהות, אין ספק שבני אדם

ב. אסור לבנות כותל בסמוך לכותל חברו, משום מניעת 'דוושא' המחזקת את כותלו של חברו, ומרחיק ד' אמות ובונה. (וי"א: דוקא בב' כתלים צריך הרחקה - ע' בפוסקים קנה, יב). ודוקא בכותל גינה (או בית. תוס' וש"פ), או אף בחצר בעיר חדשה, שהכותל צריך חיזוק, אך לא בכותל חצר בעיר ישנה. ואם הכותל אינו מקביל אלא בא מן הצד, אין לחוש למניעת דוושא, ומותר.

ואולם, בסמוך לחלונות אסור אף בבונה מן הצד - משום שמאפיל עליו. ומרחיק טפח, כמלא רוחב חלון. ואם בונה שני כתלים משני צדי החלון - צריך שיהא ביניהם ד' אמות, שלא יאפיל על חלוננו של זה. וכן אסור לסמוך כותל בתוך ד' אמות למעויבת חברו, משום צורך העמדת סולם לתיקון המעויבה. (ונחלקו ראשונים אם מדובר כשנתן לו מתחילה זכות זו, או אף ללא קנין מיוחד על זה).

דף כג

מ. א. האם יש חזקה על זכות שימוש של דברים המזיקים לאחר?

ב. הלוקח או היורש מאדם שהחזיק בזכות שימוש מסוימת, שיש בה להביא נזק או הפסד לאחרים - מה דינו?

א. אמרו בגמרא שאין חזקה לנזיקין, ודוקא בכגון עשן (הכבשן. תוס') או בית הכסא (גלוי. תוס') - נזקים שאין הדעת סובלתם. ולא דוקא אצל כל אדם, אלא גם כשידוע שהניזק אסטניס ולגביו גם סבל קטן הרי הוא כאותם נזקים חמורים - אין זו חזקה.

(ושיטת ר"ת שאפילו אם עשו קנין על זכות זו - הרי זה קנין בטעות. וכמה ראשונים חולקים).

ב. בכל הנזקים שמועילה בהם חזקה, (שאינם כ'קוטרא ובית הכסא'), אם מוכיח הקונה / היורש, שהבעלים הקודמים הוחזקו בדבר, (ונחלקו הראשונים על משך זמן החזקה), גם אם אינו יודע לטעון אם קנה זכות זו, או שמחלו לו וכו' - הרי בית דין פותחים פה לאלם וטוענים עבורו. ובין בדבר שיש בו נזק ליחיד, בין בנזק לרבים - כל שהחזיקו הבעלים הקודמים - הרי הוא בחזקתו.

מא. ניפול הנמצא (ואין בו סימן לדעת של מי הוא) - מה דינו?

אם הוא מדדה, שאינו מתרחק משובכו יותר מחמשים אמה - אם נמצא בתוך ג' אמה לשובך - הרי הוא של בעל השובך. ובשביל של כרמים, מרחיק יותר, כל שעדיין רואה את שובכו. נמצא בין שני שובכות - הרי הוא של בעל השובך המרובה ביונים. אפילו אם השובך השני קרוב יותר (ואפילו קורבא דמוכת. תוס') - לשיטת ר' חנינא ש'רוב וקרוב - הלך אחר הרוב' (ור' זירא נחלק על ר' חנינא, ולדעתו יש לילך אחר הקרוב (בקורבא דמוכת. תוס') ולא אחר הרוב). ואם שניהם שוים - לבעל השובך הקרוב. מחצה על מחצה - יחלוקו.

אם הוא יודע לעוף או להרחיק נדוד - הרי הוא של מוצאו. ואם אין באזור הקרוב (בתוך שלשים ריס) אלא שובך אחד בלבד, והשובכים האחרים רחוקים מרחק רב, שאינו יכול להגיע ממנו - מחזיר לבעל השובך, שאין לנו לתלות שנפל מעוברי דרכים, כל שאפשר לתלות שהגיע מן השובך. (עפ"י תוס'). ואם יש שני שובכים בתוך ל' ריס - הרי הוא של השובך המרובה ביונים, הגם שנמצא קרוב יותר לשובך השני - לר' חנינא. (עפ"י תוס'). ואם אותו שובך הוא של נכרים או הפקר - הרי הוא של מוצאו.

דפים כג - כד

מב. רוב וקרוב - מה עדיף?

אמר ר' חנינא: רוב וקרוב (אפילו קורבא דמוכת. תוס') – הולכין אחר הרוב. ודין תורה הוא, ואף לקולא, וגם ב'חד רובא' – כל זה מבואר בסוגיא. (וכתבו המפרשים שר' זירא חולק, שהשיבו מדין עגלה ערופה. ומסקנת רבא שאין חילוק בין רוב גרידא לרוב ומצוי).
ואולם אם יש סיבה לתלות שלא הגיע מן הרוב המרוחק – הולכים אחר הקרוב. (כגון חבית שנמצאה בנהר שיש בו עקולי ופשוירי, שאמר רב שלא מסתבר שבאה מרחוק).
(וכתב הרמב"ן שאם נמצא במקום עצמו של המיעוט, ולא במקום אחר 'קרוב' אליו), תולים שבא ממנו, ואין אומרים שבא ממקום אחר).

מג. האם מותר לזרוע וליטע סביבות העיר, בסמוך לה?

נחלקו תנאים אם מותר לעשות את המגרש הפנוי שסביבות ערי ישראל אלף אמה לכל רוח – שדה. לדעת ר' אליעזר מותר הדבר, מלבד בערי הלויים, ולחכמים – אסור. ואמרו בגמרא שלא אסרו חכמים אלא זרעים, אבל אילנות – מותר, אולם משום גוי העיר הצריכו להרחיק את האילן עשרים וחמש אמה, ובחרוב ובשקמה שהם גדולים – חמשים אמה. ולדעת אבא שאול – כל אילן סרק מרחיקין נ' אמה.
ואם קדם האילן – קוצצו, וחייבים ליתן לו דמיו. ואם העיר קדמה – קוצץ ואינו מקבל דמיו. ובספק מי קדם – קוצץ ואינו נוטל דמים.
(בשו"ע השמיט דין הרחיקת האילן מן העיר.
הרמב"ם השמיט החילוק שבין זרעים לאילנות, וכנראה היתה גרסתו כגרסת רבו ר"י מגאש, שחילוק זה לא נאמר אלא לר' אליעזר ולא לחכמים. קוב"ש).

דף כה

מד. מאי נפקא מינה ממחלוקת החכמים אם שכינה במערב או בכל מקום?

נפקא מינה לענין העמדת בורסקי במערבה של עיר, שר' עקיבא אסר לפי שרות מערבית תדירא בשכינה. וכן לפי שיטתו כיוון התפילה למערב דוקא (וע' תד"ה לכל).
(וכן נפ"מ לענין הנפנה במקום מגולה, שלא ייפנה בין מזרח למערב, וכן לענין כיוון מיטתו – ע' או"ח ג, ה, ו).

מה. מהם תכונותם ותפקידם של הרוחות השונות?

ארבעה רוחות מנשבות בכל יום:
רוח מזרחית – בזמנים רגילים היא חמה ומנשבת בנחת, אבל כאשר היא באה לפורענות היא סוערת ומסערת את העולם כולו כשעיר. (רש"י ותוס'. וצ"ב במש"כ בפירוש הרא"ש – תמיד ל. שהיא רוח חזקה וקשה). ומטר סוחף וקשה בא מחמתה. (ור' רשב"ם ותוס' לקמן קמו. במחלוקתם אם המזרחית ממטרת או מונעת מטר).
ביומא (כא) מבואר שהמזרחית בא"י קשה ובבבל יפה, מפני שהיא ארץ לחה.
רוח דרומית – קשה מכל הרוחות ואלמלא 'בן נץ' שמעמידה, מחרבת את העולם. רוח זו מעלה רביבים טובים, ומגדלת עשבים. ומיום שחרב הבית לא הוגשמה רוח דרומית.
קשה היא לחטים שהביאו שליש ויפה לזיתים בשעה שיצנו. (להלן קנו.).